Vése

Településképi Arculati Kézikönyv

2018

TARTALOM

BEVEZETÉS, KÖSZÖNTŐ 3

VÉSE BEMUTATÁSA 4

ÖRÖKSÉGÜNK, BÜSZKESÉGEINK 7

TELEPÜLÉSKÉPI SZEMPONTBÓL MEGHATÁROZÓ, ELTÉRŐ KARAKTERŰ TERÜLETEK 18

A TELEPÜLÉSKÉP MINŐSÉGI FORMÁLÁSÁRA VONATKOZÓ AJÁNLÁSOK 27

JÓ PÉLDÁK: ÉPÜLETEK, ÉPÍTÉSZETI RÉSZLETEK 47

JÓ PÉLDÁK: SAJÁTOS ÉPÍTMÉNYFAJTÁK, EGYÉB MŰSZAKI BERENDEZÉSEK 62

BEVEZETÉS, KÖSZÖNTŐ 1

Kedves Olvasó!

A 2016. évi LXXIV. törvény a településkép védelméről markáns változást hozott mindennapi életünkben, hiszen egy rendezettebb jogszabályi környezetet teremt az épített- és táji környezet számára a településeken. Ez azt is jelenti, hogy a településkép védelméről minden településen, immár külön, helyi rendeletet kell alkotni, ami a helyi építési szabályzat mellett fontos szabályozó elem lesz főként az építkezések, átalakítások, felújítások során. A helyi településképi rendelet megalkotásához, jelen Településkép Arculati Kézikönyv nyújtja a szakmai alapot.

A Kézikönyv, amit most kezében tart, egy olyan útmutatót jelent, ami közérthető formában hivatott elmondani és elmagyarázni, azokat az építészeti irányokat és javaslatokat, amit a település épülő, fejlődő jövőjében majd az itt élők és a beruházók számára alapul kell venni. Többnyire a „Hogyan?” kérdésre ad egzakt választ, a településen már fellelhető jó példákkal és egyéb magyarázó ábrákkal. Célja, a közérthetőség, a mindennapi felhasználást szolgálja és segíti.

A Kézikönyv egyik legfőbb célja tehát az értékmegőrzés, az épített örökségünk, múltunk megőrzése és annak, jövőbeliségének szilárdabb alapokra helyezése. Bízunk benne, hogy a Kézikönyv valóban használható lesz Ön számára és megfelelő alapot biztosít arra, hogy sikeresen megvalósítsa céljait, ezzel is gazdagítva a települést!

Reméljük, a Kézikönyvet tovább bővíti majd jó példával, ezzel is segítve a Kézikönyv és egyben a település folyamatos fejlődését!

Virág Attila

geográfus

VÉSE BEMUTATÁSA 2

Vése a változatosságából eredően sokféleképpen hasznosítható, megművelhető Nyugat-Belső-Somogy homokos, agyagos hordalékkúpvidékének 751 fős (KSH, 2017), a Marcali járáshoz tartozó kistelepülése.

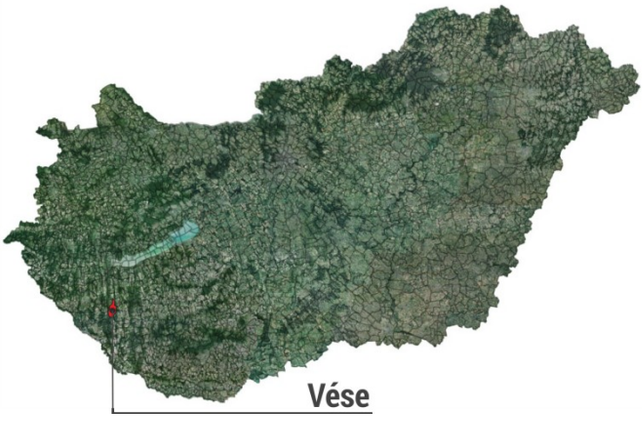

Sok tekintetben belső perifériának tekinthető a megye e része, hiszen a legélénkebb kapcsolatokat jelentő központok egyaránt távol esnek tőle. A járásközpont és „Somogyország” fürdővárosa Nagyatád, ami szintén fontos ingázási célpont (KSH, Lechner Tudásközpont) egyaránt mintegy 30 km távolságra fekszenek a településtől, Nagykanizsa 33 km, Kaposvár pedig 46 km megtétele után érhető el közúton.

A határközelség azonban nem csak hátrányokkal jár, a településen áthaladó 61-es jelzésű főút a Dél-Dunántúl egyik legfontosabb kelet-nyugati közlekedési folyosója, az M7-es autópálya legközelebbi kijárata is csak 20 km-re található, ami a gazdaság, turizmus szempontjából is kedvezőnek tekinthető. A javuló elérhetőség mellett megmaradó, viszonylagos érintetlenség Somogy megye kiterjedt területein az ökológiai szemléletű, aktív kikapcsolódást kínáló fenntartható programturizmus számára előnyös.

Vése a megye és hazánk egyik még ma is **leginkább erdősült terület**én fekszik, az erdő és a víz alapításának idejében is fontos telepítő tényező volt. A védett helyzet és bőséges nyersanyag, valamint a lápfoltok, mocsarak tarkította élénk morfológiájú táj kisebb települések létrejöttét eredményezte. Az irtásokon úgynevezett **puszták** formálódtak, ilyen utótagokkal ma is sűrűn találkozhatunk. Vése környékén létezett korábban többek között a ma régészeti lelőhely, sokáig majorsági központ Merkepuszta, vagy Marton puszta.

Genetikai folytonosság azonban nincs a korai falu és a mai Vése között, az eredeti Csokmány falu, melynek nevét ma például a belterületi településszövettől délre található Csokmány-dűlő őrzi több ízben elpusztult. A török időkben is valahol itt, ezeken a megszokott, ismert nádasokkal sűrűn átszőtt helyeken, esetleg északabbra a mai Petőfi utca területén éltek, rejtőztek az emberek.

A 18. század elején indult meg az újrakezdés, újjáépítés, ekkortól vált állandó névalakká az egészen a 20. századig meghatározó szerepű Véssey család után a község mai neve. Az 1700-as évek elején mintegy 40 fő és csupán pár állandó lakóépület állt itt, ám Vése hamar profitálni tudott a környező területek túlnépesedéséből is, sokan érkeztek ide erdőgazdálkodással, szőlőműveléssel foglalkozni. A mai ófalu már északabbra, kiemelt és nyíltabb térszínen, a növekedéshez elegendő helyet biztosító területen jött létre az akkori főbb utak metszéspontjában. **Az árkok és utak rendszere, a természet adta vonalakhoz történő organikus illeszkedés igen érdekes települési tájat eredményezett, amihez a későbbi bővülés is igazodott.**

A észak-déli összeköttetések gyengülése a Fő utca irányába ható terjeszkedést, további **útifalu jellegű** hosszúházas szalagtelkek kiosztását hozta. Hagyományokra építkező mégis új utca a Petőfi utca vonala.

A település népességszáma a folyamatos megpróbáltatások, földosztások okozta nézeteltérések, kivándorlási kísérletek ellenére sokáig tartósan növekedni tudott, ahogy az építészeten láthatjuk ez gazdasági bővüléssel, polgári fejlődéssel is párosult. Megjelentek az oldalukkal az utcára néző, sok esetben gazdasági funkcióval is rendelkező, **kisvárosias tömegformálású, vakolatarchitektúrájú házak**, az egyszerű nyeregtetős egytraktusos népi építészet is formálódott, megjelentek többek között a kiugró oldaltornácok.

1910-ben a népességszámlálás 2087 főt említ, a térséggel együtt virágkorát élte a település, azonban a háborúk pusztításai és az államszocialista idők keretrendszere stagnálást eredményezett.

Vése a 18. század végén (fent) és a 19. század első felében (lent), az első és második katonai térkép alapján (forrás: mapire.eu)

A gazdasági, intézményi épületállomány bővült, ám lakóépületek vonatkozásában ez már kisebb volumenű. Az 1960-as évek sátortetős típusházai, majd a többgenerációs együttélés modelljét szimbolizáló **első kétszintes**, tetőgerincükkel az utca szabályozási vonalával párhuzamos családi házak megjelenésének hatására felbomlott a korábban egységes rend, de szerencsére a túlzottan mozaikossá váló utcaképrészletek helyett jól elkülöníthető karakterű szomszédsági területek jöttek létre.

Napjainkban a fejlődés, legtöbb felújítás, új építés a Fő utca nyugati felén, továbbá az igen fiatal korábbi Latinca utcában, ma Kis közben érhető tetten. **A település képe rendezett, közparkjai kapcsolatot teremtenek egymással is, továbbá a települési- és táji környezet közötti összhangot is erősítik.**

Egészséges települési táj a falu északkeleti házaival, előtérben a Hosszú-víz mentén húzódó ligeterdőkkel:

ÖRÖKSÉGÜNK, BÜSZKESÉGEINK

3

Épített környezet

Vésén országos védelem alatt álló műemlék nem található, de gazdag múltja, kultúrája miatt számos **helyi védelem alatt álló örökségel**emet találunk. Művi és természeti értékeinek védelme a település arculati elemeinek helyes megőrzése, továbböröklítése szempontjából is elengedhetetlen feladat. Ehhez a munkához készített a település már korábban örökségvédelmi hatástanulmányt, mely alapját képezte az értéktár és felállításának is. A hosszú évek óta tartó munka eredményeképp jelen kézikönyv is számos jó példa bemutatásával tudja reprezentálni Vése közösségének építkezési modorát, igényességét.

A faluban **helyi értékvédelmi terület** is kijelölésre került, mely a Rákóczi utca, Szabadság tér egységét foglalja magába. Az ilyen intézkedés valódi akaratot tükröz, hiszen itt egész településrész egységes megjelenésének megőrzését a kialakult utcarend és telepítési formák megőrzésével együtt kívánják elérni.

Helyi értékvédelmi terület (forrás: Örökségvédelmi Hatástanulmány)

Meghatározó karakterű építmény az **evangélikus templom**, melynek elődjét még 1782-ben építettek táglából, köré iskola és paplak készült először faanyagból, majd később szintén szilárd anyagokból újjáépítve. A mai templom 1872-ben épült az eredeti helyén, az értékvédelmi terület szívében. A településnek számos egyéb szakrális emléke is védett, gondolunk itt elsősorban az útjelzőkként is szolgáló keresztekre, vagy a lezárt temetők síremlékeire.

A templommal egységet alkot az **evangélikus paplak**, melyet klasszicizáló dór oszlopai és hátsó tornáca tesz kiemelkedővé**. A település törekvésének, miszerint zöldterületei, zöldfelületei gondozásával példát szolgáltat az itt élők számára, egészséges, inspiráló, az idelátogatók, átutazók számára is vonzó környezet alakít fiatal példája az őshonos gyümölcsfákat bemutató Tündérkert, mely az említett két épület közötti kiteresedésben található.**

Az Evangélikus paplak és a "Tündérkert":

A volt **Hencz-kastély** később tanácsépület majd egy ideig polgármesteri hivatal **kisvárosias tömegformálá**sú kváderköves épület, jelenleg felújítása zajlik. A szomszédságában található óvodával egyetemben faállománya is igen értékes:

Egytraktusos kváderköves helyi védett ház az Erzsébet és a Petőfi utcában. Érdemes megjegyeznünk őket, mivel meglévő jellemző részleteik, nyílásritmusuk, tömegformálásuk általános jó példák:

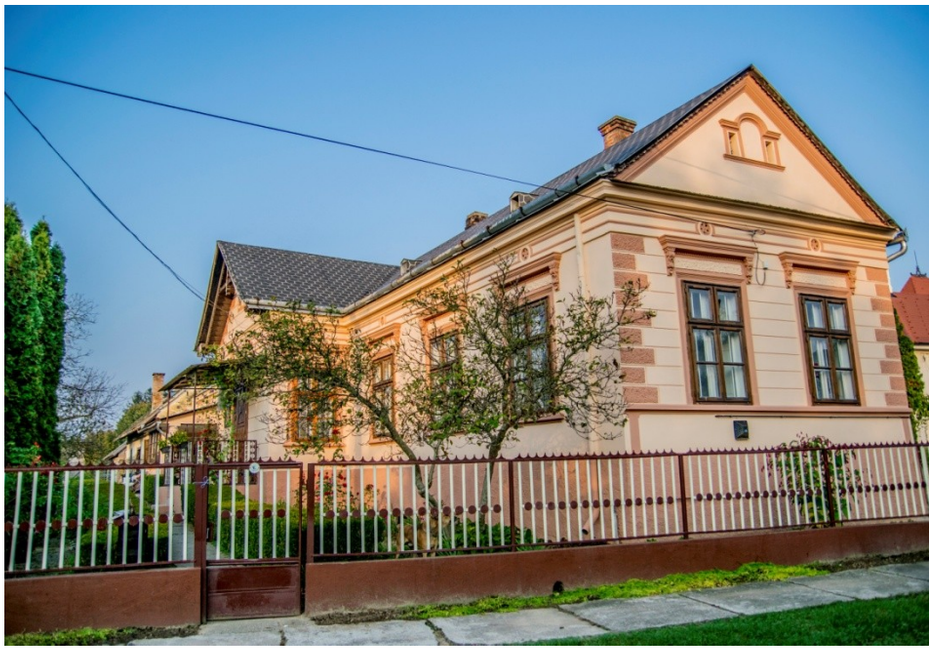

A mai **általános iskola** épülete és ligetes, parkos környezete, **kastélykert**je az értékvédelmi terület északi határát jelöli. Az egykori **Véssey-kúria** az idők során hozzáépítésekkel bővült:

Többszintes, erőteljes tömeghatású épületek a Hársfa utcai majorság és a Fő utcában álló, a jövőben turisztikai célokra is használható egykori malomépület, ipari emlék.

A majorság, melynek nem illeszkedő későbbi hátsó toldását az érték felmérésekor megfogalmazottaknak megfelelően vissza is bontották. Elválaszthatatlan tőle természeti környezete, mely helyi jelentőségű természetvédelmi terület:

A jelenleg kihasználatlan malomépület:

Vésén, habár a katolikus vallás is fontos, végigkíséri a település életét, kellőképpen megerősödni a 20. századra tudott. Érdekes épülete a Fő utcának az 1940-ben épült **katolikus iskola és kápolna**. Az épület az idők során át is alakult, tetőhéjazatából kiemelkedő tornya úgymond kiemelésre került:

Korábbi felvétel
(forrás: Örökségvédelmi Hatástanulmány)

Kulturális öröksége, élő hagyománya a településnek a **kovácstalálkozó**. Vésén volt a környéken legmagasabb a kovácsok száma, a kovácsmúzeum és helytörténeti gyűjtemény Balázs Sándor mester hagyatékából formálódott egy, a tájra jellemző parasztházban. **E hagyomány így településkép formáló hatással is bír**, a múzeum és környezete is példásan lett kialakítva.

Települési táj

Az egészséges, inspiráló lakó- és munkakörnyezet fontosságát már említettük. **Vésére a városias kialakítással ellentétben a kevés, természetes anyagú utcabútor használat a jellemző**, ez alól talán egyedüli kivétel a Hársfa utca elején található, sűrűbb beépítésű, több térfunkcióval rendelkező díszpark. Somogy megye kisebb településeire így Vésére is jellemzőek az utak kereszteződésében kialakuló **teresedések**.

Kiteresedés a Hársfa utca és a Park utca szegletében. A kép bal felső sarkában az óvoda és udvara:

Szelektív hulladék gyűjtésére szolgáló sziget esztétikus fa léckerítéssel, ami segíti a parkosított környezetbe való illeszkedést, csökkenti a zavaró hatást:

Esztétikai, rekreációs táji potenciáljai mellett a település mikroklímájára is jó hatással van a forgalmas főút mellett kialakított, a település átlégzését javító tó, mely a vendégház és kovácsműhely épületeivel alkot szerves egészt:

Természeti környezet

Vése a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatósága kezelésében áll. Déli határában a **Szentai-erdő** (HUDD20063) Különleges Természetmegőrzési Terület **Natura 2000**-es terület és a Belső- Somogy (HUDD1008) Különleges Madárvédelmi Terület Natura 2000-es terület is fellelhető.

A Szentai-erdő kijelölés alapjául szolgáló legnagyobb kiterjedésű é

- keményfás ligeterdők
- pannon cseres-tölgyesek
- illír gyertyános-tölgyesek
- éger- és kőrisligetek, puhafás ligeterdők, láperdők

A Belső-Somogy néhány jelentősebb madárfaja:

- jégmadár
- cigányréce
- lappantyú
- fehér gólya
- fekete gólya
- kékes rétihéja
- örvös légykapó
- tövisszúró gébics

E területek a **Nemzeti Ökológiai Hálózat ökológiai folyosó** elemei is. Szintén ökológiai folyosó elem a Hosszú-víz medrének vonala, a Maloki-erdő vegyes erdei fenyő, tölgy, gyertyán, nyár elegye és a keleti suvadásos, a Terebezdi-pataknak is köszönhető részben „ex-lege” védelem alatt álló lápterület által fedett részlet. két kisebb védett lápfolt található az északi külsőségekben a Marót-völgyi-csatorna környezetében.

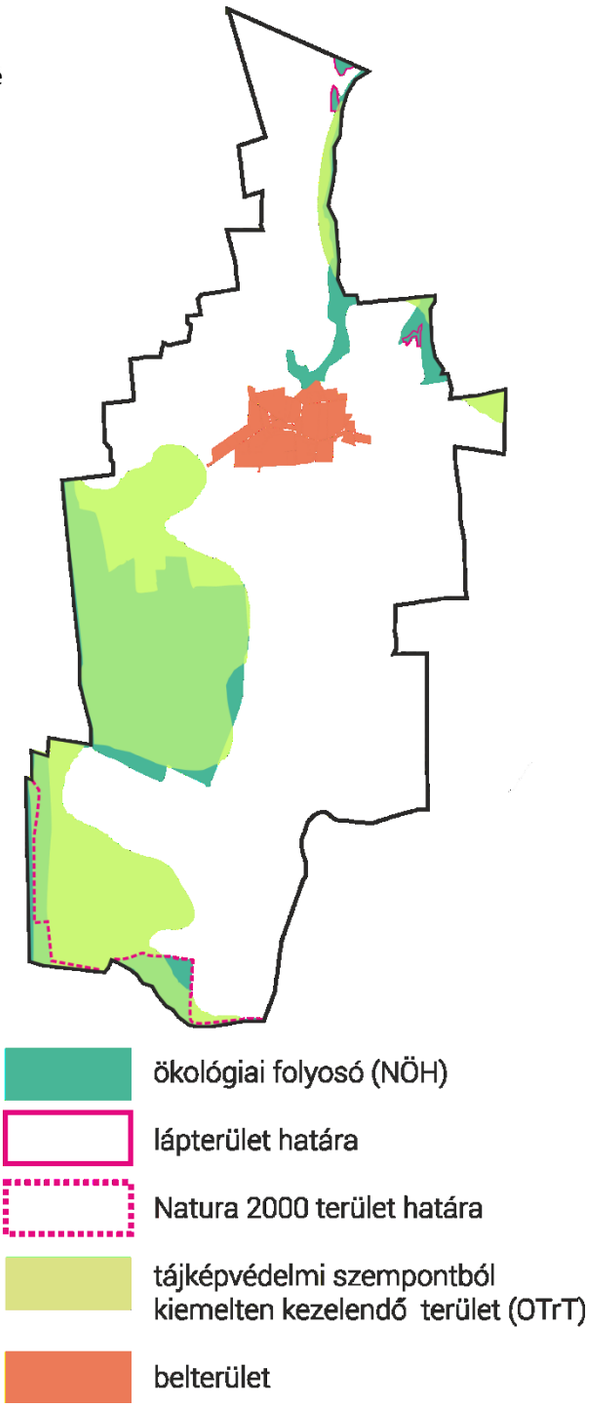

Belterület csupán a teljes közigazgatási terület mintegy 3,5 százaléka, **40 százalék feletti az erdő és fásított területek aránya**. A közel egy százalék, ami a belterület méretéhez viszonyítva relatíve magasnak mondható arány a **szőlők, gyümölcsösök, kertek** összessége. Ezek nagyjából hasonló arányban is képviseltetik ma magukat. A **kultúrtáj** többi földrészlete nagyobb részben szántó, kisebb részben legelő és rét.

Gyümölcsös és szántóterület határa a Kis-hegyen:

TELEPÜLÉSKÉPI SZEMPONTBÓL MEGHATÁROZÓ, ELTÉRŐ KARAKTERŰ TERÜLETEK

4

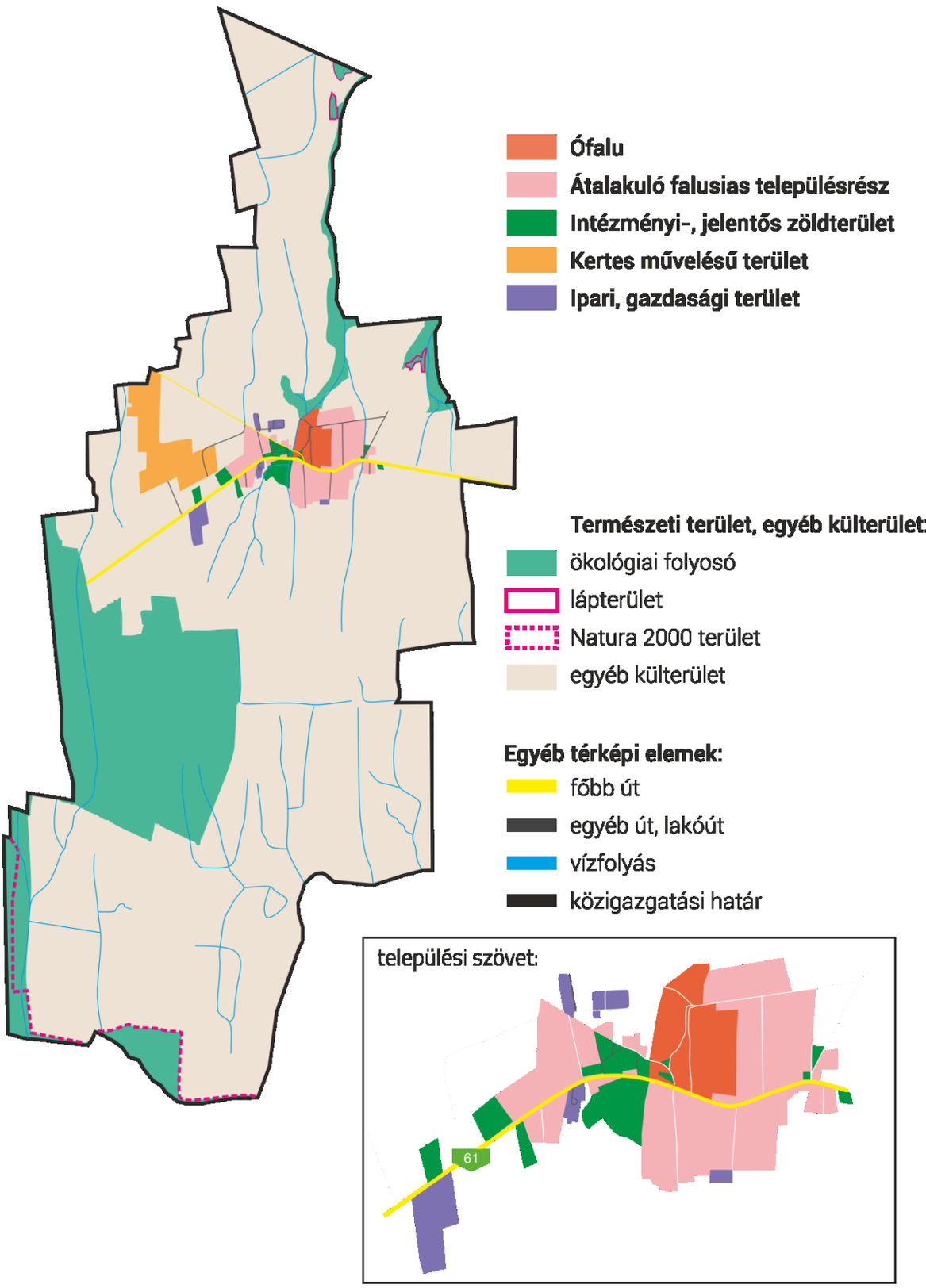

A település központi területei:

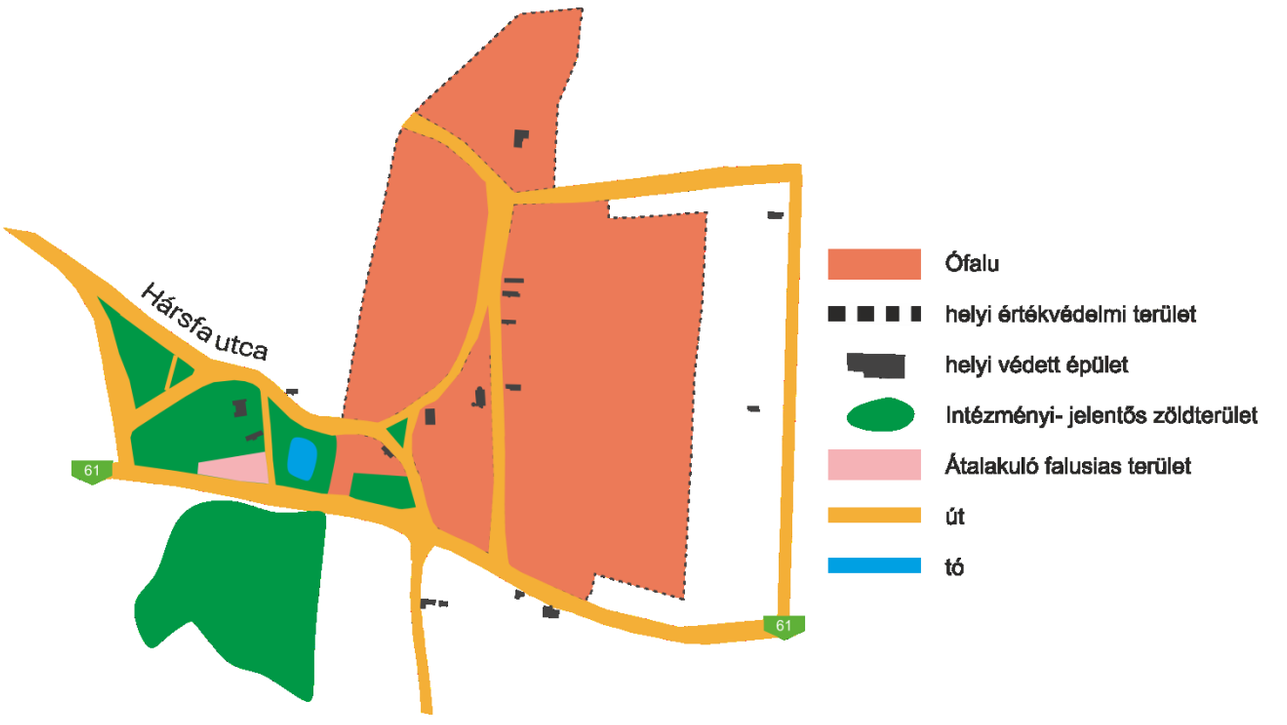

Az eltérő karakterű, arculatú településrészek:

1.Ófalu

2. Átalakuló falusias területek

3. Intézményi-, jelentős zöldterületek

4.Kertes művelésű területek

5. Ipari, gazdasági területek

6.Természeti területek, egyéb külterület

Ófalu

Javarészt kiemelt térszínen terül el a szinte egészében a helyi értékvédelmi terület által lehatárolható terület. A Rákóczi utca és Szabadság tér, valamint Hársfa utca és Fő utca által határolt térrészből egyedül a Hársfa utcai díszpark és a játszótér tartozik más karakterhez, hiszen itt funkcióbővítés történt, átalakulás zajlott le.

A széles szabályozási vonalú fésűs utcarendhez igazodó, szalagtelkes, utcára merőleges egytraktusos vályog, égetett tégla házak mellett azonban mára új formák is megjelentek, a kézikönyv és a hozzá tartozó rendelet legfontosabb feladata így e még leginkább eredeti rendjében megmaradt vései, somogyi falukép megőrzése.

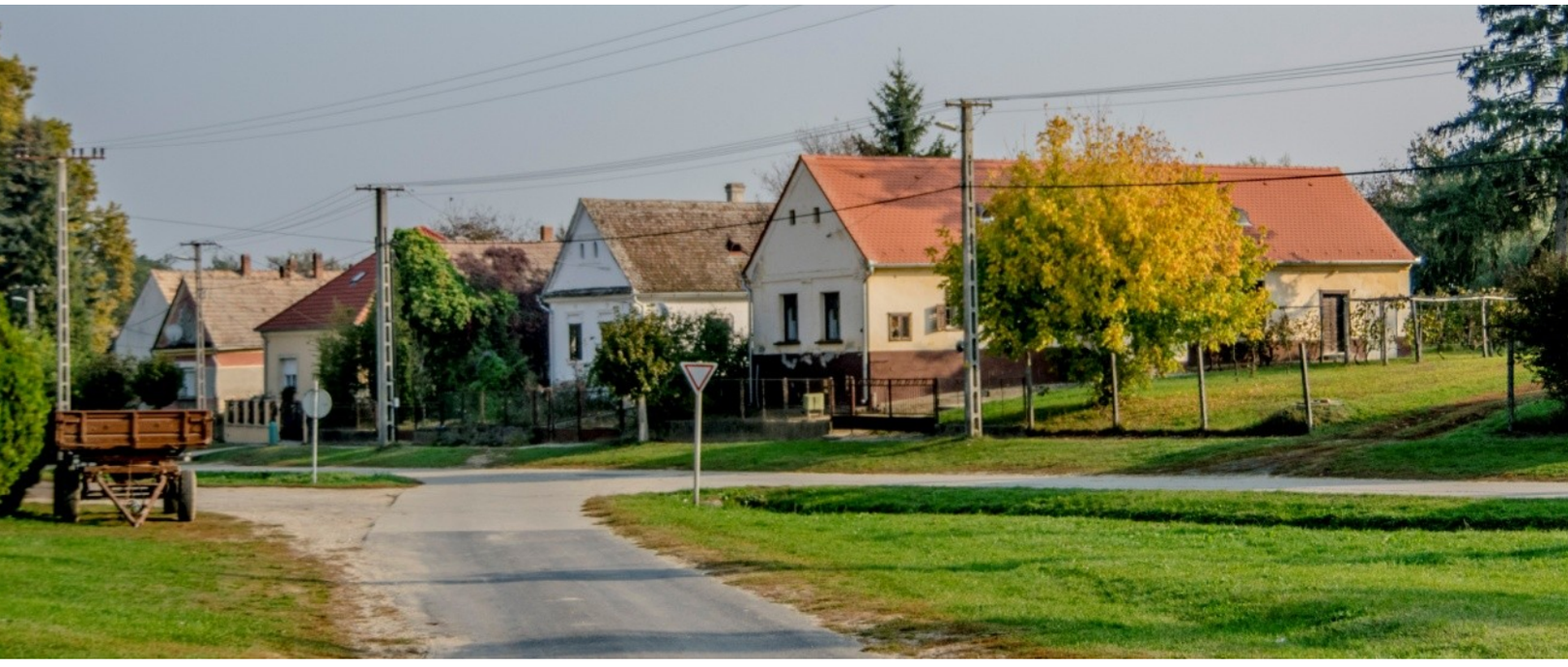

Átalakuló falusias területek

Mint említettük, a korábban a település egészére nézve egységes utcakép mára felbomlott. Az utcaképrészletek eklektikusak, ami szerencsére azzal is együtt jár, hogy beékelve, esetleg szomszédsági területeken szinte minden lakóutcában található védelemre érdemes lakóépület, istálló, vagy csak egyszerűen jó karban tartott porta. **Ide tartoznak a belterület ófalun kívüli lakófunkciójú területei, további területi bontást az újfent egy egységgé kovácsolás igénye miatt nem tartunk relevánsnak.**

Ettől eltekintve fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy **az egyes utcákban a szomszédsági kapcsolatok révén erős az egymásra hatás, a csoportdinamika, néhol a fiatal lét ellenére is már „szokások" alakulhattak ki, amiket építkezéskor figyelembe kell venni, tiszteletben kell tartani.**

A Szabadság utca rendezett utcaképe

A vegyes megjelenésű, de számos idős és hagyományos tömegformálású házzal rendelkező, organikus vonalvezetésű Petőfi utca:

Intézményi-, jelentős zöldterületek

Külön arculati elem kategória a főként közintézményeknek, középületeknek helyet adó, esetenként összefüggő rendszert alkotó, magas zöldfelület arányú intézményi területek és a jelentősebb közparkok területei.

Speciális zöldfelülete a településnek a temető és a közelében található lezárt temető, kegyeleti park, valamint a Böhönye irányában található, közjóléti berendezésekkel és információs táblákkal ellátott egykori temetőterület.

Összefüggő rendszert alkot az díszpark és a településrész meghatározó épületei, a védőnői szolgálat épülete, a vendégház és a kovácsmúzeum, a Hencz-kastély, az óvoda, a polgármesteri hivatal és a művelődési ház, könyvtár és parkosított környezeteik Hársfa utca, Fő utca által közrefogott egysége:

E területek sajátja a szabadon álló építkezés, alacsony arányú beépítettség. Mivel a település egészét behálózzák ezek részletei, így az egységes megjelenés fenntartása, kialakítása, a hagyományos, Vésére jellemző arculati elemek beemelése rendkívül fontos a harmónia fenntartásában.

A vendégház:

A kegyeleti park és tölgyfái:

Az idősek otthonának udvara:

Kertes művelésű területek

Vésén láthatjuk, a falusi telkek is sok esetben kertkapcsolatokkal rendelkeznek, mondhatni, az adottságoknak, lehetőségeknek megfelelően minden lehetséges területet kihasználnak a helyiek. Az önfenntartás, egészséges élelmiszertermelés napjainkban felértékelődik, főként fontos ezt hangsúlyoznunk olyan kistelepülések, térségek vonatkozásában, ahol a hagyományos mezőgazdaság továbbra is rendkívül jelentős, az ipar mértéke pedig csekély, sőt többnyire a termények feldolgozására specializálódott.

A falu „szőlőhegye” a nemesdédi területekkel rokon, így az észak-déli irányú erőteljes erózió elleni védekezés is közös feladat, munka.

Számos présházat, gazdasági épületet, pincesort is találunk itt, ezek olykor szabályos utcákat alkotnak, sok építmény közülük helyi védelmet is élvez. Mindezek az egységes településképi szabályozás, jól lehatárolt egyedi építészeti követelmények szükségességét mutatják.

A szőlők és gyümölcsösök mintázata:

Ipari, gazdasági területek

A korábban a majorsági központokra szerveződő mezőgazdaság, mely ipari átalakuláson ment keresztül a TSZ területek kialakulását eredményezte. Az Új Élet TSZ északi és déli telepe mellett kisebb gazdasági terület formálódott a Kisköz végén is, ipari terület pedig a község temetőjével szemben található. A település lakóterületein ezeken kívül más, egészségügyi és egyéb szempontokból zavaró hatású üzem nem található.

Rendezett iparterület:

TSZ épületek a Fő utcán. A gazdasági épületekre jellemző hagyományos formavilág és anyaghasználat, jellemző részletek, egyéb építmények mint a kerekes kút a jövőben megőrzendők:

Természeti területek, egyéb külterület

A település örökségeit bemutató fejezet természeti környezetet ismertető részében ismertetett ökológiai folyosó (részben Natura 2000) és védett lápterületek mellett a kisparcellás kertművelés kivételével ide tartoznak a mezőgazdasági-, kivett- és kiterjedt erdőterületek.

A TELEPÜLÉSKÉP MINŐSÉGI FORMÁLÁSÁRA VONATKOZÓ AJÁNLÁSOK

5

Átfogó településképi javaslatok

Telepítés, magasság

Vésén jellemzően az **oldalhatárra, amennyire a terepviszonyok engedik az utca szabályozási vonalára párhuzamosan épült** egytraktusos, egyszintes lakóházak tekinthetőek hagyományosnak. Szabadon álló építkezés esetén ügyeljünk a benapozási, árnyékolási jellemzők helyes, az oldalszomszédainkkal közösen átgondolt tervezésére.

Az **előkert**képzés általánosan elterjedt a településen, egyedi esetektől eltekintve meghatározója minden lakóutca képének.

Javaslatok: átépítés, új ház építése esetén igazodjunk az adott településrészen kialakult telepítési struktúrákhoz!

Kerülendő az utca szabályozási vonalától előrébb, vagy hátrébb elhelyezkedő építkezés, mivel az rendezetlenséget sugall, kis eltérés is megtörheti a telekrendszer képét.

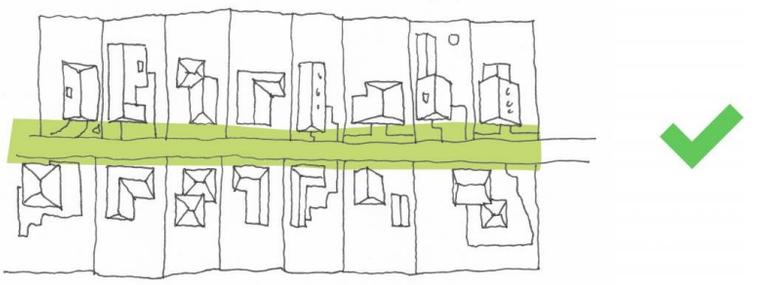

Terepalakítás

Építkezéskor bizonyos mértékű terepalakításra szinte a község teljes területén szükség van. Ez esetben kerülendő a teraszos megoldás és a kiemelés, törekedni kell az épület süllyesztésére.

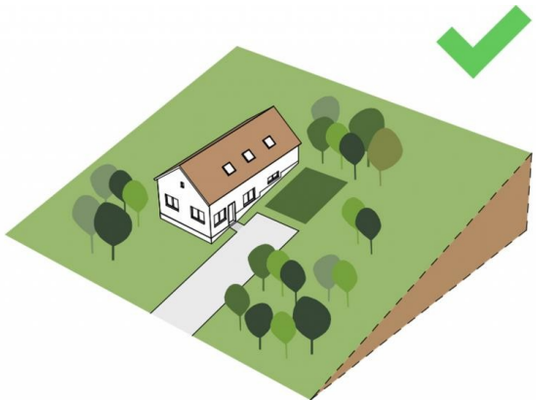

Vése egyik legérdekesebb süllyesztett, a tetőgerinc megtörése nélkül kétszintessé formált hivatali épülete a Szabadság téren:

Tetőforma, tetőhajlásszög, héjazat

A községben elterjedtek a lapos szöget bezáró (35-45° körüli) **nyugodt nyeregtetős, valamint a sátortetős, kontytetős megoldások**. A nyeregtetős házak sajátossága, hogy e forma lehetőséget biztosít **jellemző részletek, homlokzati padlásszellőző ablakok** kialakítására is.

Padlásszellőző ablakok a héjazaton is helyet kaphatnak, ezek színe Vésén a tetőfedéshez igazodik.

Szerencsére már ma is szép számmal találunk jó példákat felújított és újépítésű házak körében az illeszkedés igényével megvalósított tetőszerkezet kivitelezésére is. **Mindig figyeljünk a jellemző részletek megóvására, beemelésére!**

Különösen kerülendő a fémesen csillogó bádog tetőfedés!

Ahogy a mellékelt fotókon is látszik, kedvelt és hagyományosnak tekinthető az **égetett, hódfarkú kerámiacserepek** egyenesen vágott formája, de az ívelt típus is elterjedt. Általánosságban elmondható, hogy elnyúlt téglalap alaprajzhoz utóbbi, négyzetes, vagy ahhoz közelítő épület esetében előbbi az elterjedtebb és esztétikusabb.

A héjazat színe a natúrbarnától a középvörösig tekinthető hagyományosnak. A faluban nem jellemző, de felhívjuk a figyelmet **a nád-, zsúpfedés alkalmazásának tűzvédelmi veszélyei**re, továbbá helyes és esztétikus karbantartásának nehézségeire.

Javaslatok: kerüljük a leginkább üdülő- és hétvégiházas területekre jellemző ragasztott- bitumenzsindely fedést, valamint a kerámia-hatású nagyelemes műanyag- és fémszerkezeteket!

Példák héjazaton elhelyezkedő padlásszellőzőkre

A település teljes területén kerülendő a lapostető, félnyeregtető, túlzottan alacsony szögnyílású, többszörösen összetett, tört gerincállású mediterrán típusú, kupolás, kúp, toronyszerű, ívelt fedélidomú tető kialakítása! Igaz ugyan, hogy számos példát láthatunk rá, ám új építés, felújítás esetén ugyancsak kerülendő a manzárdtető, mivel az itt e területen esetleg közintézmények sajátja lehet. Vésén a vendégház rendelkezik ilyen szerkezettel.

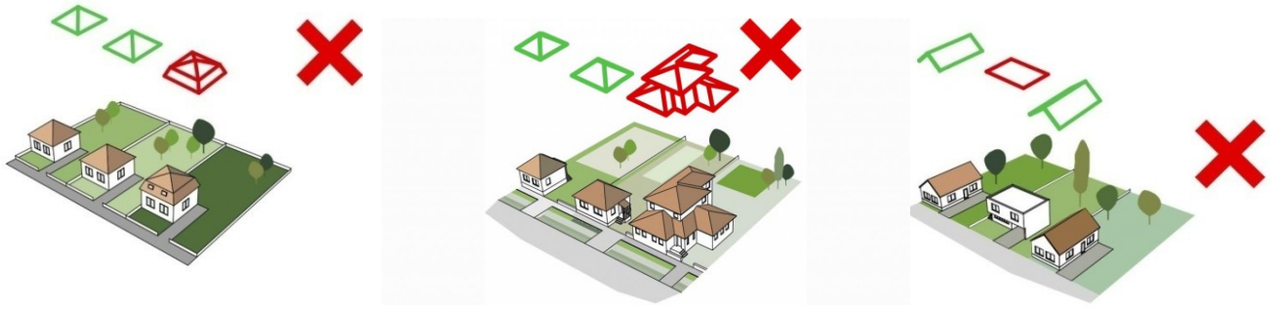

Homlokzat, oromzat

Hiába az utcára jellemző egységes telepítési- beépítési rend, tömegformálás, tetőalakítás, ha a tűzfal, épület fő tömege tekintetében nem érvényesül a harmóniára törekvés. Míg felépítésében egy-két épület részleges eltérése még nem feltétlenül hat ki az összkép pozitív megítélésére, addig már akár egy nem odaillő színű, díszítettségű megoldás képes lehet ennek jelentős csorbítására. Tekintsünk ezekre is úgy, mint kommunikációs eszközökre.

Hagyományosan a világos, akár fehér, vagy pasztelles napsárga, mész alapú festékkel fedett homlokzat tekinthető elfogadottnak és példaértékűnek. **A mész élő hatást kelt, idővel beérik, különös természetességet kölcsönöz.**

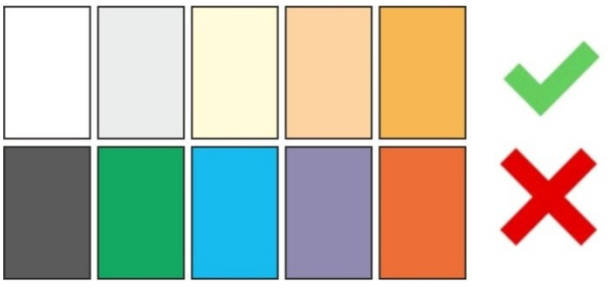

Javaslatok: különösen kerülendők a hideg színek, mivel azok a térérzet szűkítését idézik elő, ez pedig a tágas, nyílt utcák hangulatával ellentétes irányba hat.

A tetőnyereg általában nem, vagy csak kis mértékben, de védelmi funkció nélkül, esetleg díszítő tagozatokkal nyúlik túl az oromfalon.

Jellemző részlet a ház építésének éve, esetleg az építtető, építő monogramjának kalligráfiai igényű feltüntetése:

Kerítések , kapuk

A település egészére a kifejezetten alacsony áttört, félig áttört kerítések a jellemzőek. Talapzatuk jellemzően kőből épül, maximum 60 cm magas, követi a terepadottságokat. A kerítés, kapu felső vonala mindig vízszintes.

Javaslatok: kerüljük a tömör kerítés használatát, főként a fémlemezes telekhatár kialakítását!

Az átmenő forgalom helyenként magas ugyan, de a széles szabályozási vonal és a gondos zöldfelület képzés miatt utcafronton maximum 1,2-1,6 méter magas kerítést ajánlunk.

Telken belül csakis áttört kerítés alkalmazható!

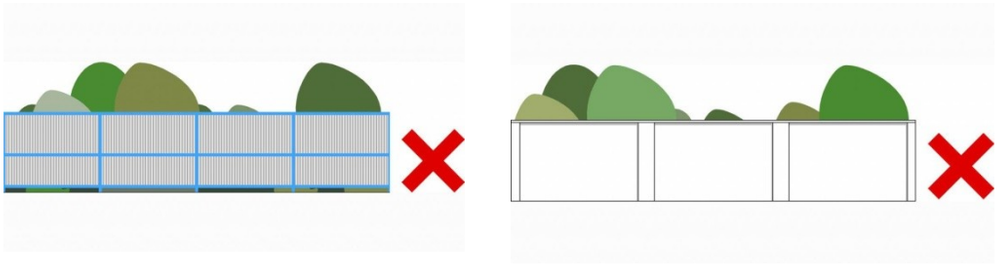

Az általános javaslatokon túlmenően ki kell emelnünk a ma igen értékesnek számító, nem ritkán az 1900-as évek elejéről megmaradt **Haidekker-típusú,** vagy ahhoz hasonló díszes kerítések meglétét, melyek a műkovácsolt társaik szép és igényes ellenpéldái. Ezek szintén a teljes településen megtalálhatóak.

Jó példa a Haidekker-típusú drótfonatos kerítés mellett többek között a hatos osztatú kisméretű nyílászárók, a padlásszellőzők és az enyhén klasszicizáló díszítés. Érdekesség, hogy a terepadottságok miatt itt a kerítés talapzata mintegy támfalként is funkcionál:

Udvari melléképítmények

A kertművelés hagyományairól is szó esett már korábban. Itt azért fontos újra elővenni, mivel nem ritka látvány a szalagtelkes kertekben a melléképítmények sora. Jellemző a tulajdonosok körében az egytraktusos hosszú házakhoz történő hozzáépítés. Ezt a példát követve a szabadon álló melléképületek is többnyire csak az udvar adott felét használva a lakóépületek mögött sorban helyezkednek el. Ellenkező esetben törekedjünk ezek úgy történő elhelyezésére, hogy azok ne uralják telkünk összképét, arányosak legyenek főépületünkkel. Ugyanezen elvek vonatkoznak a garázsokra, nyitott autóbeállókra is, kerüljük ezek utcafronti kerítésünk vonalával történő egybeépítését!

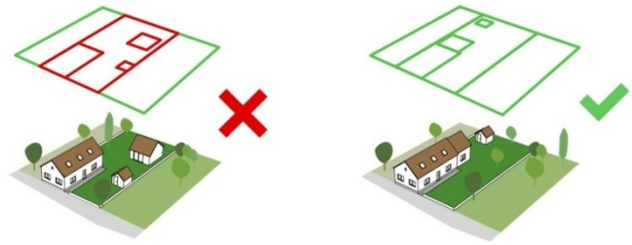

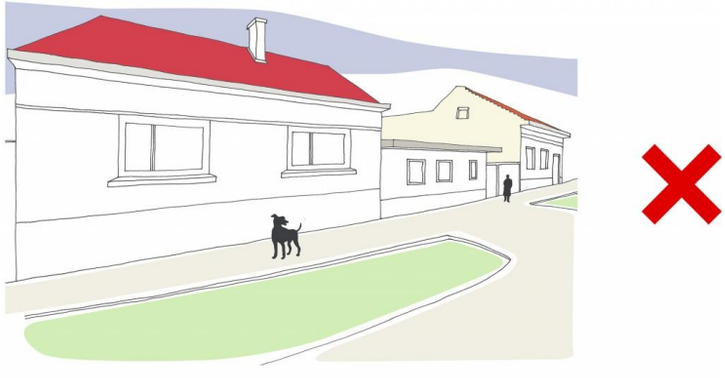

Ahogy a fenti képen is látható, az istálló, gazdasági épület jellemzően külön építve, de a főépülettel azonos oldalhatáron helyezkedik el. Szélesebb alaprajza és nagyobb tömege miatt a majorsági és malomépületekre jellemző boltíves kapuval, tégladíszítéssel és ablakokkal rendelkezhet.

Kertek, utcafrontok, zöldfelületek

A kertek, előkertek, utcafrontok megfelelő fásításával, évelők telepítésével a közösséget alkotók is hozzájárulnak a már említett **egészséges, inspiráló, idelátogatók, átutazók számára is vonzó környezet** kialakításához. Vésén is elterjedt és ajánlott örökzöld növényzet telepítése, hiszen a terület talaja igen kedvező ezek számára, ám tájidegen tujafélék helyett inkább a homoktűrő fenyőféléket ajánljuk. Ugyancsak kerülendő a nem csak itt, de a megyében számos más helyen a banánfa, a dísznád és a bambuszfélék.

Egyes fajok, mint például a zöld juhar szerepel ugyan a **Közterületi Sorfák Jegyzékében** (Orlóczi L., 2005), azonban telepítésük továbbra sem ajánlott. **Javasoljuk az ökológiai viszonyok figyelembevételét is.**

Javaslatok: Mivel Vésén a kertművelésnek is komoly hagyományai vannak, ehhez is illeszkedve törekedni kell a lehető legnagyobb mértékű zöldfelület létesítésére.

Esztétikai és egészségügyi okokból is kerülendő nagyobb, összefüggő felületek zárt burkolattal történő lefedése. Járműbejárók esetén is fontoljuk meg csupán a nyomvonal gyeprácsos lefedését.

Előkertben, épületünk elé ne ültessünk magas szárnövésű fákat, cserjéket és a telepítés-, valamint a lombsűrűségre is ügyeljünk, hogy a zöldfelület ne takarja el épületünket és jellemző részleteit, ne képezzünk falat, mely elzár.

Minimális, a talajt kevésbé terhelő autóbehajtó, mellette az oldalkertben szőlősor:

Légvezetékek

Sajnos Vésén is problémát jelent a légvezetékek esztétikai képet is jelentős mértékben romboló hatása, érdemes lehet megvizsgálni, idővel ezeket hogyan lehetne itt is földkábelekkel kiváltani, mivel sok esetben új telepítés esetén már csak kifejezetten ezek létesítését engedélyezik.

Fényszennyezés

A település jellegéből adódóan a közcélú világítások, közterületek megvilágításának ereje 22 óra után csökkenthető. Ennek figyelembevételével a magánjellegű megvilágításokat is érdemes így tervezni, amennyiben létük nem indokolt, esti órákra akár teljesen megszűntetni. Figyeljünk továbbá arra is, hogy ne használjunk 3000K feletti hideg színű fénykibocsájtó forrásokat, továbbá szórásirányuk fentről-lefelé történjen, ha szükséges terelőernyőket is használjunk, hogy ne zavarjuk a közlekedőket.

Ófalu

Telepítés

Az **egytraktusos hosszú házak** több generáció együttélésére szolgáltak, szinte saját belső utcák jöhettek így létre. Az átalakult igények és helyhiány miatt az országban sok helyen a telkek kettévágásával jöttek létre valódi új utcák a településeken, Vése ófaluban azonban **a hagyományos telekstruktúra megmaradt**, mivel itt a terepviszonyok sem teszik lehetővé ennek jelentős módosítását.

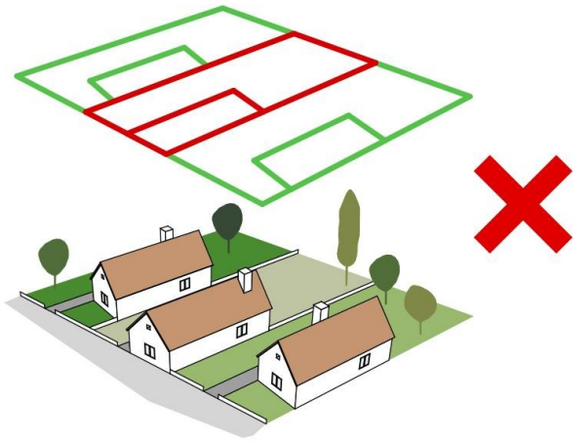

Az ófalu lakóházai jellemzően előkerttel, oldalhatárra épültek, alaprajzuk egyszerű, nem jellemző a dunántúli „L” alaprajz sem, helyette viszont a kiugró nyitott, vagy teljesen körbeépített oldaltornác jelen van.

Általános jó példa: félig nyitott tornác, ház megfelelő süllyesztése, jellemző részletek meghagyása, megfelelő színek és kontrasztok, alacsony talapzatú áttört kerítés és rendezett udvar:

Magasság, tetőformálás

E településképi szempontból meghatározó karakterű terület sajátja az **egyszintes építkezés**.

Több szint létrehozása, szintterület-sűrűség megváltoztatása az illeszkedés igényével **tetőtér beépítés**sel javasolt. Erre, mint már említettük találhatunk is szép példákat a településen. Igaz ugyan az is, hogy itt még ez nem jellemző. Ilyen megoldás alkalmazásakor főépítményünk magasság érzetét és harmonikus megjelenését nagyban ronthatja a tető héjazatából kiemelkedő nyílászáró, ezt mindenképp kerüljük.

Homlokzat

Vése lakosságát eleinte főként jobbágyok, majd cselédek, zsellérek, kisparaszti származású emberek alkották. Ők a letisztult népi építészetre jellemző **fehér színt és az egyszerű vakolatarchitektúrát részesítették előnyben**.

A falu közel helyezkedik egykoron magasabb arányú németajkú népességgel, **németes építészeti modor**ral, igénnyel rerndelkező régiókhoz, így módosabb házaknál ezek településkarakterhez illeszkedő egyszerű díszítések átvétele is megfigyelhető.

Jellemzővé vált idővel a pasztelles színek használata. **Karakterjegy** és átemelésre érdemes a sárga festéshez illő fehér, vagy a fehér falhoz illeszkedő vöröses **kontúrvonalak** használata, melyek érdekes és jellegzetes **kontraszthatás** elérését biztosítják:

A paplak példás felújítása és megfelelő kontrasztok:

Nyílászárók

Az ablakok jellemzően négyes, hatos osztatúak, sötétebb fa kerettel rendelkeznek. Ahogyan a homlokzatot és az oromzatot, úgy az ablakokat, kapukat sem díszítették túl, ez a nagybirtokosok sajátja maradt. Zsalugáter, spaletta eredendően is jellemző a falura, ezek ma újra igen kedvelt, ráadásul a redőnyöknél kellemesebb, esztétikusabb megoldások.

Redőny használata esetén mindenképp törekedjünk a redőnytok süllyesztésére, esetleg beltéri elhelyezésére, továbbá fa, vagy legalább fahatású színhasználatra.

Lábazatok

Az épületek lábazata lehet világosszürke, akár fehér, vagy vöröses színű, de minden esetben vastagos festett, vagy magasan terméskővel rakott, fugázatlan. A kerítések talapzata illeszkedjen épületünk lábazatához!

Javaslatok: kerülendő a természetes anyagoktól eltérő, archaizáló, műköves berakás, továbbá a homlokzattal és nyílászárókkal nem harmonizáló festés.

Átalakuló falusias területek

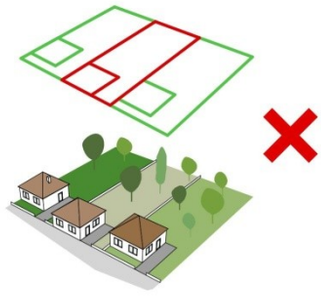

Telepítés

A lakott település szövetének legnagyobb része ide tartozik, uralkodóan oldalhatáron álló építkezés figyelhető meg. **A telkek mérete itt sok esetben kisebb, ezért udvari melléképítményeink helyes elhelyezése itt fokozott figyelmet igényel, kerüljük a túlzsúfolt építkezést.**

Javaslat: mivel e kiterjedt településrész utcái az évtizedek alatt jelentős átalakulásokon mentek keresztül, építkezés, fejújítás során mindig igazodjunk az utcában, utcarészletben elfogadott és meghatározó beépítési módhoz, épülettájoláshoz.

Itt már megfigyelhetőek oldalukkal az utcára néző polgárias, esetenként „L” alaprajzú házak is. **Sok sátortetős ház kapott oldaltornácot, ami szintén illeszkedik a településképbe.**

Magasság, homlokzatalakítás

Egy-egy pontszerűen eltérő esettől eltekintve az egyszintes, esetleg tetőtér beépítéses megoldás a jellemző. Erkély esetén törekedjünk annak süllyesztésére, a kiugró részletek megtörik az utcakép kialakult rendjét, épületünk magasságérzetét is torzítiák.

Tetőhajlásszög, héjazat

Helyes tájolással és hajlásszög megválasztásával hozzájárulhatunk a kellemes, rendezett összképhez. Kerülendőek a hegyvidékeken, markáns dombvidékeken elfogadott, meredeken magasra nyúló, üdülő- hétvégiházas területekre jellemző tetők.

A hagyományos hódfarkú cserepek mellett a hosszanti merevítőbordákkal ellátott kerámiacserepek az elterjedtek.

Kerítések, kapuk

Az általános előírásokon túl kiemelendő, hogy leginkább a **falécek használata** jellemző, kisebb forgalmú lakóutak, zsákutcák házainál a talapzat elhagyása, vagy kifejezetten alacsony mérete is megfigyelhető, ez családias jelleget kölcsönöz a lakókörnyezetnek.

Jellemző a „takarékosan”, vízszintesen lécezett kerítés és kapu is:

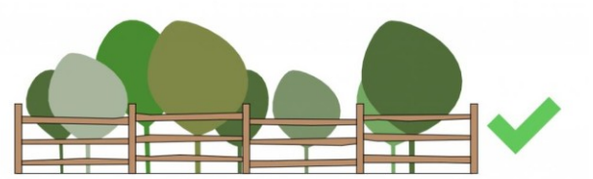

A kovácsmesterség hagyományát is hirdető vasalt garázskapu, ajtó, ablakretesz is több helyen megfigyelhető a településen:

Intézményi-, jelentős zöldterületek

Telepítés

E területeken **a szabadon álló építkezés markáns tömeghatás párosul.**

Az itt található épületek többségét a példaértékű, a településkarakter arculati elemeit felsorakoztató megújulás jellemzi. Településképet meghatározó megjelenésük miatt is igen fontos, hogy a falu jól definiált karakteréhez mind inkább illeszkedni tudjanak.

A központi szerepkör, reprezentatív funkciók, magas színvonalú szolgáltatások miatt különösen fontos e területeken a helyes zöldfelület tervezés, a közjóléti berendezések, utcabútorok használható elhelyezése.

Kerítések

Ahol lehet, törekedni kell a mind nyitottabb megjelenésre, máshol viszont, például az óvoda esetében fontos a zajártalom minimálisra csökkentése és pufferzóna képzése. Ennek megfelelően a település más részeivel ellentétben itt kifejezetten ajánljuk sövénykerítések létesítését is, mivel a zöldfelületekhez ez is kiválóan tud illeszkedni.

Az óvoda sövénykerítése a Fő út felől:

A temető természetes anyagokat és hagyományos formákat felsoroltató kapuoszlopa és egységes épített környezete:

Kertes művelésű területek

A közös múlt okán itt anyaghasználat, szín- és formavilág szempontjából az ófalu településrészre megállapított ajánlásokat tekintjük általános érvényűeknek, miszerint igyekezzünk természetes, helyben előfordulő anyagok felhasználására, beépítésére, **35-45° közötti cseréptetős nyeregtető** oromfalas kialakítására, pasztellszínek használatára, több kisebb nyílászáró kialakítására.

Valamint javasoljuk az építés, felújítás évét, akár a tulajdonos nevének kezdőbetűit ízlésesen, a faluban használt formátumban oromzaton, vagy ajtó felett megjeleníteni.

Telepítés

Épületek itt csakis szabadon álló módon létesíthetőek, de hogy a rendezettség fennmaradjon, igazodjunk a kialakult struktúrákhoz, továbbá mellékrendeltetésű épületeinket is a faluban megszokott módon helyezzük el földterületünkön.

Oldalterasz, vakolt kontúrvonalak a fehér épületen, spalettás nyílászárók, hozzátoldott mellékrendeltetésű építmény:

Kerítések

Javasoltjuk építmények körüli kerítések teljes elhagyását, hiszen telek védelme szempontjából ez itt másodlagos. Telekhatárnak telepíthetünk esetleg drótfonatos, vadvédelmi hálós típusokat, de kerüljük a betonoszlopokat, helyettük időtálló fát használjunk. A nagy telekméretek miatt vízszintes deszkás kivitelezést a karbantartás nehézségei miatt nem ajánljuk.

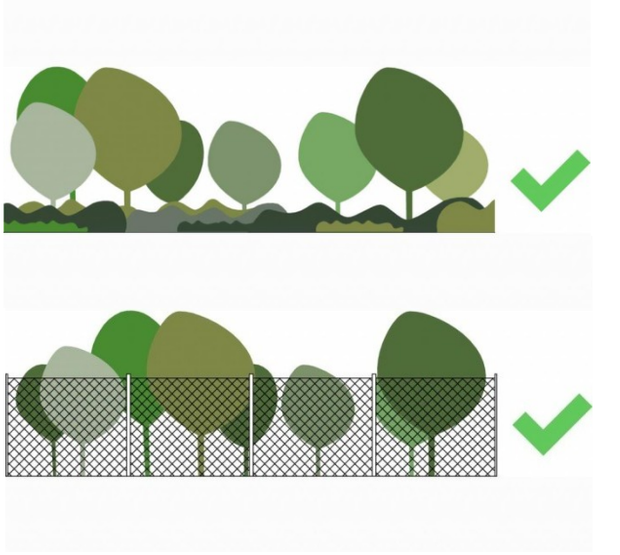

Ipari-, gazdasági-, szolgáltató területek

Amennyiben lehet, főként új építkezések, átalakítások esetében igyekezni kell a kézikönyvben korábban leírt településkaraktert meghatározó tömegalakítási módok, térformáló megoldások, színek, zöldfelületi ajánlások, zaj- és fényszennyezési korlátozások megvalósítására.

Kerüljük a kirívó színeket, a falu arculatához nem illeszkedő táblák, cégérek használatát!

Zöldfelületek

A település ipari- és mezőgazdasági üzemei, telephelyei védelmi szempontból megfelelő **keretező és takarófásítás**sal rendelkeznek.

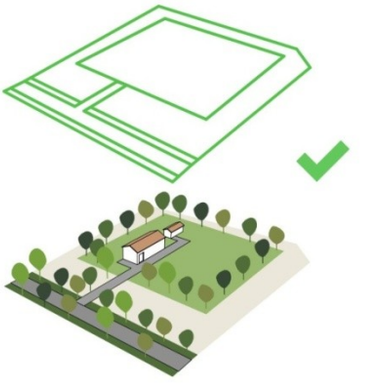

Tetőforma, tetőhajlásszög:

Lapos, illetve fűrészfog tetőt csak abban az esetben használjunk, ha az az áthidalni kívánt távolságok (legalább 8 méter) méretéből adódóan statikailag indokolt! Ellenkező esetben **30-45° közötti tető építhető**.

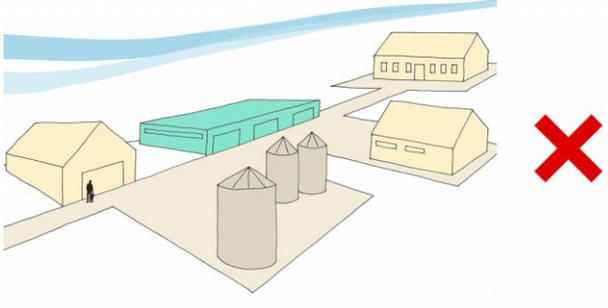

Anyaghasználat

Fém felépítést csarnoképületek esetében is csak abban az esetben használjunk, ha az valóban indokolt!

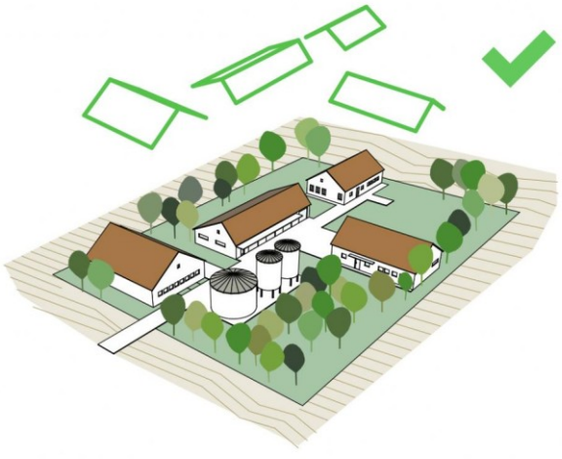

TSZ terület a falu északi határában. Egységes hajlásszögű épületek, illeszkedő felújítások:

Kerítések

A magas tömör kerítések csak különös értékű vagyon védelme szempontjából tekinthetők indokoltnak. Javasoljuk a faluban is megszokott átlátszó drótfonatos és vízszintes fadeszkás, léces megoldásokat.

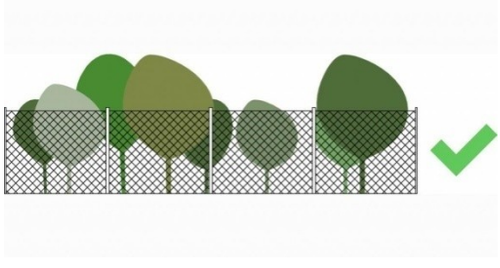

Természeti területek, egyéb külterület

A Nemzeti Ökológiai Hálózat elemeire vonatkozó általános előírásoknak megfelelően ilyen területen tájidegen műtárgyak, tájképet zavaró, táji potenciált degradáló létesítmények nem helyezhetőek el. Nem végezhető a természetvédelem céljaival ellentétes fásítás sem.

Javaslatok: minden esetben törekedjünk a tájba illeszkedő, megfelelő megjelenésű, az élővilágot és a tájképet sem zavaróan elhelyezett természetes anyagokból épülő tereptárgyak létesítésére.

Vése külterületén helyi, országos jelentőségű túraútvonal ugyan nem halad, de mindamellett, hogy a településen is áthalad kerékpárút, sok út-, földútszakasz, erdészeti út is kerékpározható, járható. Ennek következtében **közjóléti berendezések**, mint például paddal ellátott, esetleg fedett pihenőhelyek kialakítása az aktív kikapcsolódást keresőket kiszolgáló **ökológiai szemléletű** fejlesztésének szempontjából is fontos lehet. **Érdemes lehet továbbá a környezeti viselkedéskultúráról és az erdei- valamint kerékpáros közlekedés szabályairól is információs táblákat kihelyezni, ezzel is segítve védett és értékes területek állapotának megőrzését.**

Kerítések

Erdőterületen kerítést létesíteni csak ideiglenesen, természetvédelmi, vad- és erdőgazdálkodási célból lehet!

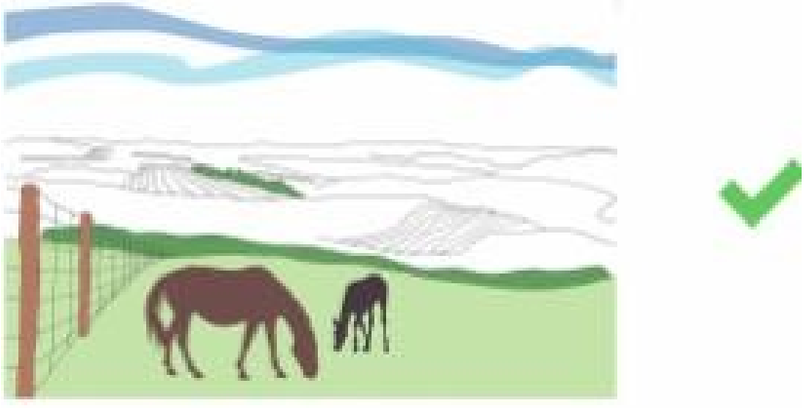

JÓ PÉLDÁK: 6

ÉPÜLETEK, ÉPÍTÉSZETI RÉSZLETEK

E gondolatébresztő fejezet célja a teljesség igénye nélkül bemutatni a település általános jó példáit, különös tekintettel az új építkezésekre, támpontokat, ötleteket adva a jövőben itt tervezők számára.

Eredeti hájazat, fehér festés és halványszürke lábazat, egyszerű díszítések és párkánytagozatok mellett egyéb jellemző részletek, helyes nyílászáró ritmus az ófaluban:

Néhány helyen találkozhatunk hasonló borostyán- és egyéb növényfallal, aminek kedvező hűtő hatása is lehet, azonban törekedjünk az egyensúly megőrzésére. Beépített kiszögellése mögött dór oszlopos tornác található:

Kevés megmaradt kör alakú szellőzőablak, mely az erőteljesebb tömegformálású épületek sajátja. Bontott tégla kémények, gazdasági épület megőrzése, rendezett telek:

Hosszanti merevítőbordákkal ellátott természetes árnyalatú kerámiacserepek, pasztelles szín, bontott tégla kémény, helyes garázselhelyezés:

Ernyősen túlnyúló tető, amihez az erkély mérete is igazodik. Az erkély festése a lábazatéval megegyező. Spalettás ablakok, áttört kerítés:

A tűzoltószertár vörös lábazata, natúrbarna héjazata és jellegzetes tárgyi kultúrája:

Pasztelles színek, több kisebb fakeretes ablak, letisztult megjelenés, rendezett kert:

Belső redőnytok, közterülethez illeszkedő zöld, áttetsző fonatú kerítés:

Helyes elrendezésű, tervezésű zöldfelület, jól kombinált kerítéstípusok. A telek mellett gondozott, saját kialakítású focipálya. Az ilyen **alulról jövő helyi kezdeményezések**ből is látszik, minden szabad területet igyekeznek rendben tartani és kihasználni az itt élők:

Példás előkert, redőny elhagyása, egységes megjelenés:

Szintén alacsony cserjékkel, évelőkkel tarkított előkert és harmonikus színek:

Egységes nyílászárók, megfelelő kontrasztok:

Teljes egységben felújított épületegyüttes és gondos parktervezés a Petőfi utcában:

Megőrzött, jó karban tartott díszes oszlopfedős kerítés, magasabb fenyő a hátsókertben:

Kisvárosias, polgári igényű díszítések, hagyományos kiosztású és típusú ablak, szellőzőnyílások között megőrzött, egykori szentkép, szobor helye és héjazati szellőzőablak az Erzsébet utcában:

Vasalt ajtó:

Településkarakterhez illeszkedő pasztelles színezés, fahatású süllyesztett redőny:

Haidekker kerítés, díszítetlen dór oszlopos hátsótornác, áttört kerítés az udvarban:

Építés éve (1886) és név kezdőbetűk, főépülethez illeszkedő különálló gazdasági épület, alacsony áttört kerítés a hátsókerthez, példás zöldfelületképzés, melynek értékes eleme a konyhakert is:

Különösen míves kerítés, kalligráfiai igényű feliratok:

Vadászház hátsó tornáccal, vöröses lábazattal, megőrzött kerekes kúttal és egyedi kapuval:

Fahatású redőny, kontúrvonalak, beért héjazat:

Szintén általános jó példa. Többek között egyszerű dór oszlopok megtartása, egységes héjazatok, helyes zöldfelületképzés:

Gazdasági terület kerítése:

Virágágyások egy bolt előtt:

A Majorság tetőtérbeépítése, jellemző részletek meghagyása, megfelelő kontúrvonalak használata:

Tömés szerkezetű épületek és részleteik:

Présház a falu arculatához illeszkedő megoldásokkal:

Cserépfedéses kerekes kutak:

Kertilugas típusok:

A homlokzatra részben felfutó, esztétikus növényzet, hatos osztatú ablak:

Egyedi, esetleg akár saját készítésű épületünkhöz illeszkedő házszámok, névtáblák, postaládák használatával barátságosabbá varázsolhatjuk otthonunkat és az utcát:

JÓ PÉLDÁK:
SAJÁTOS ÉPÍTMÉNYFAJTÁK, EGYÉB MŰSZAKI BERENDEZÉSEK

7

SAJÁTOS ÉPÍTMÉNYFAJTÁK

Az utcabútorok, tereptárgyak, térplasztikák, installációk elhelyezésének, kialakításának illeszkednie kell a község és közterületei karakteréhez, arculatához. Figyelni kell a helyes méretarányok megtartására, a szín- és anyaghasználatra. Amennyiben lehetséges, ezek esetében is igyekezzünk helyi, természetes anyagokat használni.

Ilyen sajátos építményfajták lehetnek: a hirdetőtáblák, cégérek, információs- és jelzőtáblák, padok és ülőhelyek, pavilonok, kerékpártárolók, hulladékgyűjtők, utca- és közterületnév táblák.

A kül- és belterületen található elemeknek egységes arculatot kell tükrözniük.

Reklámtáblák megvilágításakor vegyük figyelembe a fényszennyezés csökkentésére vonatkozó általános javaslatokat. **Ne használjunk villogócsöves, zavaró frekvenciatartományú fényeket!**

Parkrészlet a kovácsmúzeum előtt:

Egységes buszvárók:

Fedett pavilonok esetében a zsindelyfedés általánosan elterjedt és elfogadott forma, a településen saját telkünkön is az itt látható zöld, vagy hasonló földszín ajánlott:

Madártetető közparkban és udvarban:

Szőlőprés és cserépfedéses esővédő:

A díszpark és a településközpont néhány részlete a világháborús emlékművel:

Információs és köszöntő táblák:

Egyszerű kereszt a katolikus templom udvarán:

Játszótér a Szabadság téren:

A Zrínyi utcai parkosított terület vadászleshez hasonlító építménnyel:

Utcanévtábla típusok:

Cégérek, egyéb feliratok:

EGYÉB MŰSZAKI BERENDEZÉSEK

Napelemek, napkollektorok

Magyarországon is egyre elterjedtebb a napenergia felhasználása. A hőt fejlesztő napkollektorokkal ellentétben az energiatermelő napelemek településképi szempontból kevésbé zavaró kialakításúak, ám minden esetben **igyekezni kell az utcafronttól távol, ha lehet akár hátsó mellékrendeltetésű épületeken elhelyezni ezeket a paneleket**. Ma még kevésbé elterjedt és drága megoldás a településkép védelmi elvárásokra reflektáló, héjazatba simuló, cserépként beépíthető napelem rendszer, így azt javasoljuk, a tető síkjától maximum tíz fokos szöget bezárólag, egységes tömbben szereljük fel energiatermelő egységeinket.

Jó példa más településről

Parabola, légkondicionáló, parapet szellőző, riasztó

Az utcai homlokzatra ne helyezzünk parabolaantennát, légkondicionáló berendezés külső egységét, illetve ha lehet parapet szellőzőt és turbó kazán kivezető kéményét se, valamint közművezetéket se helyezzünk el közterületről látható módon. Ezek mind megbontják a homlokzat, tornác egységét, még akkor is, ha egy minden egyéb szempontból szépen felújított, megőrzött, vagy akár új építésű épületről beszélünk. Ezeket a tárgyakat, ha csak nem különösen indokolt más megoldás, a ház hátsókert felé néző falfelületére szereljük fel.

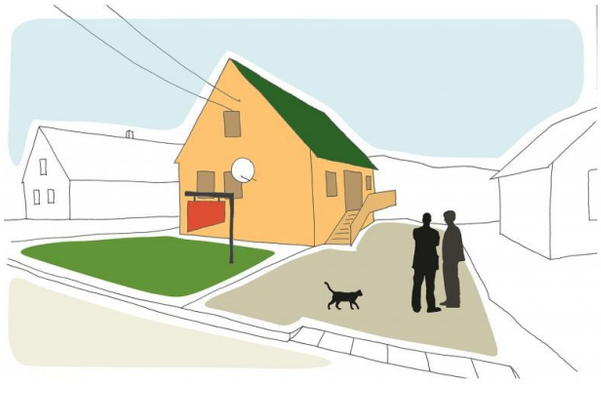

A riasztóberendezések külső egysége a legszebb homlokzat látványát is meg tudja bontani. Nem javasolt a berendezést a főhomlokzat közepére helyezni, hanem esztétikusabb és településképileg is szerencsésebb hely az oldalhomlokzat, esetleg egy takart hely, hiszen a legtöbb esetben nem a fény, hanem a hangjelzés és a biztonsági szolgálathoz való közvetlen kapcsolat a lényeges a riasztás folyamatában. A riasztó rendszer szirénáját úgy javasolt elhelyezni, hogy a fényjelzés utcáról/közútról látható legyen, de alkalmazkodjon a homlokzat rendjéhez.

Falukép, kerékpárút a Fő út mellett:

Készült Vése Község Önkormányzata megbízásából, a településkép védelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvényhez kapcsolódóan

Polgármester: Bertók László

Főépítész: R. Takács Eszter

Szerzők: Virág Attila, Tóth Norbert, Pabar Ágnes

Fotók: Tóth Norbert
Drónfotók: Városökológia Bt.

Ábrák: Tóth Norbert, Lechner Lajos Tudásközpont Nonprofit Kft.

Grafikai tervezés:
lefties DESIGN

A kiadvány a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. védelme alatt áll.